

ACC. N:R M. 15247: 1-4.

Landskap: Bohuslän ..... Upptecknare: Gösta Olsson, Lund
Härad: Stångenäs ..... Berättare: Birger Johansson, Lyse
Socken: Lyse och Brastad ..... Berättarens yrke: stenhuggare
Uppteckningsår: 1961 ..... Född år 1886 i Lyse

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Stenhuggeri och stenhörning

m. m. s. 1-4.

Farfar var torpare under Säleby i Brastad, och där föddes min far. Han tjänadé som dräng på flera gårdar, slutligen på Norrkila. Så gifte han sig och arrenderade en bit mark här på Sörkila 1871. Det var ett stycke trädlös vildmark med ljung och enar neråt sjön, som far undan för undan odlade upp, spadvände alltihop. Dessemellan arbetade han hos bönderna - dåliga tider, 25 öre i lön om dan. 1871-72 byggde han lagård och hus, en liten rödmålad stuga om ett rum och kök. I köket stor öppen spis med bakugn, i rummet fyrkantig kamin, som man eldade i direkt. Omkr. 1881 köpte han järnspis i Herman Olssons handel i Sjöbol; det hade börjat komma en massa stenhuggare till Lyse då, och de ville ha nyare grejor, så därför hade Olsson tagit hem järnspisar.

Kolossalt svårt att finna bränsle, så folk slickade backarna rena för ljung, de repade ett fång ljung morgon och kväll, då de körde ut korna och hämtade hem dem igen. På 1880-talet och senare kom ibland fraktskeppare från Galtö och bortifrån norska gränsen och sålde flisved, som vi köpte av någon gång. Här fanns inte ett träd då, så far bar trädplantor med jordklump på från andra ställen och planterade på sin mark. Torvmyrar var det heller inga i denna del av socknen.

Från 1871 skötte far i en 5 års tid en gård nära Tönsberg för en skeppare, som låg ute på fraktfart nästan året om. De två första åren var far där utan avbrott, resten av tiden från tidiga våren till sent på hösten. Flera män härifrån bygden arbetade i Norge då och fick dubbelt så mycket i lön där som här på gårdarna. Till och från Norge gick de till fots, helst i sällskap om de så kunde, för de var rädda för stiggubbar. Jag kan inte förstå, varför det var så mycket arbete just i Norge, men det var väl delvis hos alla dessa norska skeppare. Under hemmavistelsen om vintrarna odlade far upp sin mark och gick borta hos bönderna en och annan dag och tröskade med prejel.

Efter Norgeåren var far ett par år på hamnbygge i Göteborg, arbetade med pålning och jordfyllning och skickade hem pengar till familjen. Hans Jacob Kristensson från Sörkila och en man från Stämnet var hamnbyggare samtidigt.

Så kom far till Norrkila gård igen, nu som daglönare i jordbruksarbete i många år hos kronofogde Nordvall. Han hade en dags peng på 1 kr om vintern, 1.50 om sommarn, därtill fri kost.

Maten var inte rar på den tiden, varken på gårdarna eller hos torpare. Stora ställen slaktade och saltade. Det var gott om fisk, och mycket fisk åts både sommar och vinter, det mesta av all mat var fisk. Mor knöt garn och fiskade själv, saltade all stor fisk för vinterbruk. Far brukade köpa $\frac{1}{2}$ tunna saltad sill av fiskare i Sjöbol, men det var inte många som hade råd till det. Någon gång slaktade vi och saltade en kalv och ett får. Far hade odlat upp rätt så bra, och efter hamnbygget i Göteborg köpte han sig ko och får; i vårt arrendekontrakt tillerkändes vi nämligen bete i utmarken för 1 ko och 5 får, och så många djur hade vi nästan ständigt. Vårt torp var ganska stort och far slet hårt och skaffade pengar, så vi hade det bättre än många andra torpställen.

Det var aldrig fråga om att avyttra något, för det fanns ingen att sälja till förrän stenhuggeriet började, då blev det lite ljusning, man kunde sälja mjölk, smör och ägg till stenhuggarna. Mor spann och stickade strumpor åt stenhuggarna så mycket hon kunde hinna. Hon hade 8 barn, och det var sällan hon gick borta för dan.

Vi hade gott av att far arbetade på Norrkila, för han hade avtalat med ägaren att få låna oxar till att bruka torpstället, då de var lediga.

Alltefter som Lysekil växte till från skepparköping, fick konservfabriker, toffelfabrik osv., mer folk med kontanter och efterfrågan på lantbruksprodukter, kunde bönder från Lyse bära och köra sina alster dit mer och mer. Norrkilas ägare lämnade gårdens ägg och mjölkprodukter till en släkting i Lysekil, som var gästgivare, sålde säden till handlare som kom och köpte upp och lämnade vidare till Uddevalla för export.

Min bror blev sjöman (styrman), Anton Hansson i Sörkila var på sjön i 25 år, även Julius Andreasson och Julius Berlin i Häggvall gick till sjöss. Här var många sjömän förr, tjänade så bra att de kunde komma hem och köpa gårdar.

Många bondpojkar tog hyra för att komma över till Amerika eller också hade de pengar nog till biljett. 2 pojkar från Sörkila och 2 från Ör emigrerade till Amerika, men det var före min tid.

Det blev mycket bättre för folk i allmänhet, då stenhuggeri startade i Häggvall på 1890-talet. Jag började som 13-åring i berget, var med och lastade för 25-30 öre i timmen, slog kilhål för 5 öre st. Från 1905 arbetade jag som fullärd stenhuggare ända till 1957, mest på Lahälla, med avbrott tidvis då stenhuggeriet låg nere och jag var ute på vägarbete, särskilt på 1930-talet.

Bönderna föll lätt för stenslagets kontanta pengar och skrev gladeligen arrendekontrakt, somliga på 49 år, men de var rädda för att sälja bergen. Stenslagen var rätt hyggliga och försökte inte lura bönder och huggare. De som körde sten hade det sista 75 öre- 1 kr/m² i körlön. Det första var de så glada att få köra sten, att de nog hade kört för nästan ingenting, det fanns ju ingen annan förtjänst då. Jorden brukade de om kvällar och morgnar - gårdarna var inte vidare välskötta på den tiden, det var ju allmänt så, men inte blev de vanskötta heller.

Man odlade mest bara havre och råg, Norrkila hade också lite vete. Norrkila började med klöver ungefär 1880, och en efter en tog andra gårdar efter, särskilt då de börjat köra sten och såg hur värdefull klöver var som stabilt hästfoder.

I det stora hela gick det bra mellan stenkörare och bolag, små tvister bara, men allt ordnade upp sig utan stämning och ting. Körarna i Häggvall försökte strejka en gång, men då skickade bolaget dit körare från Malmö; slutligen blev det uppgörelse och någon löneökning för stenkörarna.

Ingen osämja mellan körarna, trots att ibland körare kom från Lysekil och Malmö. Det allra första hade stenkörare kommit ännu längre bortifrån - bygdens egna hann inte med allt med sina kärror, som bara tog 1 m² sten på lasset, och bolagen ropade och ville ha ned stenen - det var ett par man från Sörbygden och ett par från Bokenäs, som hyrde in sig på gårdarna med sina hästar och körde sten 1-2 år. Nielsenarnas stenhuggeri i Lahälla skaffade 2-3 hästar själv, som stallades på en gård intill som bolaget hade köpt, och lejde dagsverkare att köra stenen för timpeng. På 1930-talet kom lastbilarna i stenkörningen och gjorde styggt för bönderna; det gillade de inte, för då tog förtjänsten med hästkörning slut.

Många stenhuggare var riktiga vildar, kom från alla håll och kanter, mest hallänningar och blekingar. De slogs ofta inbördes, och mot stenkörarna förde de hårt språk ibland men gjorde aldrig något värre, för de gick ofta och fjäskade hos bönderna för deras flickor. Många huggare var ordentliga också, för all del.

Stenkörarna tjänade förstås pengar, byggde om hus och lagårdar skaffade bättre bostäder än tidigare, bättre kördon, nyare plögar och harvar, men det märktes knappt. Kanske en och annan sparade ihop lite pengar på banken eller kistbotten, men det teg de stilla med för skatternas skull.

x by i
Brestads
Hänget